

M. PORCIUS CATO

Dr. Meliha KULOĞLU

Roma kültürü, felsefi ve ahlâkî -esaslara dayanan bir kültürdür. Romalıların ahlâk görüşü, asırlarca ahlâk ve âdetlerle ilgili ata sözlerinde, vezirlerde, ahlâk eğitiminde kesin ifadesini bulmuştur. M. Tullius Cicero'nun bildirdiğine göre¹ Roma ahlâk görüşünün gelecek nesillere aktarılmasında rolü olan ilk şahıs Sententiae adlı eseri ile App. Claudius Caecus, ondan sonra Roma ahlâkî üzerine titizlikle eğilen ikinci şahıs ise M. Porcius Cato'dur. Cato iç savaşlardan evvelki devrin Roma ahlâk ve faziletinin tipik bir temsilcisidir. Özü sözüne uyan, MOS MAIORUM' a (geleneklere)² bağlı, kendine özgü kişiliği olan bir Romalıdır. İşte bu bakımdan O'nun hayatını tanımak ilgi çekici olduğu kadar faydalıdır da.

M. Porcius Cato İ.O. 234 yılında Roma Civarındaki Tusculum'da doğmuştur. Orta halli bir çiftçi ailesinin çocuğudur. Hayatı küçük yaştan itibaren sert mücadelelerle geçmiştir. Kendi söylediğine göre "Sahurum kayalıkları arasındaki taşlı tarlasını ekerek, her türlü mahrumiyet içinde ve çok çetin bir hayat" geçirmiştir. Kabiliyetinin farkına varan bir komşusunun teşviki ile eğitim ve öğrenim için Roma'ya gitmiş, orada geleneksel Roma eğitimi görmüş, hukuk ve hitabet tahsil etmiştir. Genç yaşta avukat olarak kendini tanıtmış, çalışması sayesinde Roma'nın belirli şahsiyetlerinden biri olmuştur. Özel hayatı gibi politik hayatı da mücadelelerle doludur. Roma devletinin italya ve Sicilya'ya hükmettiği yıllarda hayata atılan Cato, italya topraklarından çok uzaklara yayıldığı yılları da görmüştür. O'nun gençlik yıllarında Roma devletinin arazisi fazla geniş değildi, yalnız Ital-

1 C. Tusc. Disp. IV, 4.

2 Roma hayatında geleneklerin, bu yazısız kanunların yeri çok büyüktür. Roma özel ve resmî hayatı geleneklere, mos maiorum'a göre düzenlenirdi. Eğitim ve öğretimin esasını mos maiorum, gelenekler teşkil ederdi.

3 M. Claudius Marcellus (222 yılı konsülü) İ.Ö. 215 yılında Latium'un güneyinde bir Campania şehri olan Nola'da Hannibal'i yenen, Syracusa fatihi, Insuberlerin kiralı Viridomarus'a galip gelen Romalı kumandan ve devlet adamı.

ya ve Sicilya topraklarından ibaretti. Ve Romalılar devletlerinin hayatta kalabilmesi için çetin savaşlar yapmak zorunda kalmışlardı. Cato'nun öldüğü sırada ise devletin arazisi bir hayli genişlemiştir. Küçük Asya ve Yunanistan fethedilmişti, Kartaca çökmek üzere idi. Cato, devletteki bu gelişmeyi görmüş, Roma'nın ölüm kalım ve dünya devleti olma yolundaki çabalarına fiilen iştirak etmek (katılmak) mutluluğuna ermiştir. Genç bir asker olarak Hannibal'e karşı çarpışmış, ikinci Kartaca savaşına (İ.Ö. 218—201) katılan Cato, Marcellus'un³ idaresinde Sicilya'da, P. Scipio'nun⁴ quæstoru olarak Afrika'da savaşmıştır. Konsüllüğünde (İ.Ö. 195) İspanya'da ordu kumandam olarak başarılı bir şekilde savaşmış, Roma'ya döndüğü zaman zafer töreni kutlamıştır. Suriye kiralı Antiochus'a karşı yapılan savaşa Acilius Glabrio'nun⁵ legatı olarak katılmış ve kendi şahsî teşebbüsü ile Therniopyller'de⁶ Roma ordusunun zafer kazanmasını sağlamış ve zafer haberini Roma'ya kendisi götürmüştür. O zamandan itibaren 42 sene Cato, Roma sanatosunda sesini kuvvetle duyurmuştur. Fakat, asla sempatik bir kişi olamamıştır.

Cato, bir köylü çocuğu olmasına, asil bir soydan gelmemesine rağmen⁷ kendi çalışmaları ve başarıları sayesinde Roma'da en yüksek mevkie ulaşma imkânını bulmuştur. O, bir asker, bir kumandan ve bir devlet adamı olduğu kadar bir çiftçi ve bir aile reisidir. Evinde tam bir babadır, komşularının dostudur, askerlerinin arasında bir askerdir. Tutumlu bir aile reisidir. Ev idaresine yarayan her şey O'nun için önemlidir. Devlet O'nun nazarında büyük bir ailedir. Evde meydana gelmesine katlanamadığı herhangi bir olayın devlette de vukuunu istemiştir. Cato, büyük babasından daha zeki olmak istediği kadar onunkinden daha büyük ve zengin bir mülkü idare etmek istemiştir. Şu sözü bu fikrini gayet güzel açıklamaktadır: "Hesap neticesinde (sonucunda) atalarından kalandan daha fazlasını bırakan insan ilâhidir." Cato bu düşüncesini devlet idaresine de tatbik etmiştir. O'na göre bu türlü davranış sayesinde Roma gittikçe daha büyük, daha zengin olacaktır. İnsanın malı, mülkü artmalı, fakat yaşayan tarzı ve âdetleri atalarından farklı olmamalı, mos maiorum'dan uzaklaşmamalı-

4 P. Cornelius Scipio, İ.Ö. 218 yılı konsülü, Hannibal harbi kumandanı.

5 Acilius Glabrio, İ.Ö. 192 yılı konsülü, Suriye kiralı Antiochus II ile yapılan savaşın (İ.Ö. 191) kumandanı.

6 Thermopyllar, orta Yunanistan'ın doğu sahilinde bir boğaz.

7 Roma geleneklerine göre devletin yüksek kademeli memuriyetlerinde asiller görev alabilirlerdi, ancak büyük gayret sarfederek başarıya ulaşmış olan diğer sınıfların mensuplarında bu görevlere ulaşabilirlerdi ki, Roma tarihinde bunların sayısı çok azdır.

dır. Bu düşünce Cato'yu, daha fazla çalışmaya zorlamıştır. İnsanın mal ve mülkünü arttırmaya gerektiği kanaatmda olan muhafazakâr Cato, yaşayış tarzı ve geleneklere bağlılık yönünden Romalıların atalarının izinden ayrılmasına müsaade etmezdi. Yeni ülkelerin fethi ile devletin gelişmesi ve genişlemesi toplum üzerinde çeşitli etkiler yapmıştır. Bir yandan yaradılışı zor kullanmaya müsait kişilerde, artan güçleri şiddet kullanma arzusunu körüklemiş, diğer taraftan zevke düşkün olanlarda yabancıların lüksünü taklit etme, yükselmeye hevesli olanlarda yabancı kültürü benimseme temayülü (eğilimi) baş göstermiştir. Ayrıca, fazla kazanç sağlanması haksızlıklara yol açmış, lükse ve sefahata düşkünlük ortaya çıkmıştır. Bütün bu davranışlara karşı olan Cato bunlara bir son vermek gerektiğini düşünüyordu. Çünkü bu davranışları geleneklere karşı işlenmiş suç sayıyordu. Cato'ya göre herhangi bir suç işleyen, mahkemeye sevk edilip nasıl cezalandırılırsa, aynı şekilde geleneklere karşı suç işleyenlerin de cezalandırılmaları gerekirdi. Onların da karşısına çıkıp dur diyecek, gelenekleri koruyacak bir makam olmalı idi. Kensorlar⁸, senatörler, konsüller, atlılar bu işi yapabilirlerdi. Bu düşünce ile Cato, kensor, senatör ve konsül olarak elinden geldiğince gelenekleri korumaya çalışmıştır. 50 yaşında iken kensor olmuştur. Bu vazifesini ifa ederken çok sert davranmış, asla müsamaha (hoşgörü) tanınmamıştır. Bu yüzden censor'luğunun hatırası unutulmamış ve O'na censorius lâkabi verilmiştir. Tabii Cato'nun bu sert tutumuna karşı tepki uyanmıştır. Aleyhine 44 dava açılmış, hepsinde de kendini bizzat kendi savunmuş, hiç birinde mahkûm olmamıştır. Bu davalarda söylediği nutuklardan bazılarını gururla kendi tarih eserine almıştır. Muhaliflerinin husumetini (düşmanlığını) o derece üzerine çekmiştir ki, onlardan biri "Bu kızıl sakallı, gri mavi gözlü adamı ölüm tanrıcısı dahi yeraltı ülkesine kabul etmez." demiştir.

Cato'da sarsılmaz bir adalet duygusu vardır. Bu eski Roma'da az görülen bir özellik değildir. Ancak, Cato, Romalıların bu özelliğine zamanında yeniden canlılık vermiştir. Bu ahlâk duygusu yüzünden O, zamanının en kudretli kişileri ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. O, kendi prensiplerinin mükemmelliğine inanmış, başarılarının ününü ilân etmek için her fırsattan yararlanmıştır. Kendi kendini övmek suretiyle asil soydan gelme meslektaşlarının atalarının şöhreti karşısına kendi şöhretini koymuş ve böylece kendini yücelterek onlardan

8 Kensorlar beş yılda bir Konsüllük yapmış kişiler arasından seçilirdi. Sayıları iki tane olup, vazifeleri Roma vatandaşların ahlâk bakımından gözlemek ve denetlemektir. Senatör atama hakkı da vardır.

aşağı olmadığını göstermeye çalışmıştır. Ana prensipleri tasarrufy kendisinin şahsen düşman olduğu sanatörlere karşı sertlik, lükse ve safahata, özellikle kadınların lüksüne karşı, Yunan kültürünün Roma'y^a girmesine karşı cephe almaktır.

Cato, her zaman birine veya bir şeye karşı cephe almıştır. Siyasette Roma büyüklerinin üstünlüğüne karşı cephe almıştır. O'nun virtus (fazilet) ölçüsü, eski Roma fazilet ölçüsüdür. Hasımlarım bu ideal tasavvura göre ölçmüş ve bu ölçüye göre onları küçük bulduğu için kendilerine hücum etmiştir. Censor'luğu sırasında lüks eşyaya değerinin 30 misli vergi koymuştur. Giyime kuşama fazla önem vermemek fikrindedir. Eski devrin Romalıları gibi giyinmeyi öğütler: "Atalarımız forumda yakışacak şekilde, evde ise yeteri kadar giyinirlerdi." der⁹. Bir dostundan kendisine miras kalır, arasında bir de Babil halısı vardır; bunu lüks addettiği için hemen sattırır.

Cato faydacı ve de cimri denecek kadar tutumludur. Her durumda kârını düşünmüştür. İspanya'dan savaştan dönerken navlun ödeme külfetinden kurtulmak için atını satmıştır. Şu sözleri O'nun tutumluluk konusundaki düşüncesini çok güzel belirtmektedir. "İyi para ederse, aile reisi zeytin yağını, şarabını, buzağılarını yaşlı öküzlerini, ihtiyar köleyi ve işe yaramayan nesi varsa satsın..."¹⁰ Aşağı yukarı aynı mealde olan şu sözler de Cato'nun zihniyetini yansıtmaktadır: "Aile reisi ihtiyar köleyi, hasta köleyi kullanılmayan bir şeyi varsa onu satsın. Aile reisinin alıcı değil satıcı olması gerekir"¹¹. Hasisliğin insanın duygularını körlettiğinin ifadesi olan bu sözler gerçekten düşündürücüdür.

Cato hakimiyet altına alınan ülkelerin halkına müşfik davranılması taraftarıdır. Roma'nın düşmanlarına ise asla müsamaha tanımaz. Roma için büyük bir tehlike teşkil ettiğine inandığı Kartaca'ya karşı ise merhametsizdir. İ.Ö. 153 yılından sonra söylediği her nutkunun sonunda, yeri olsun veya olmasın "Ceterum, censeo Carthaginom esse delendam (=Ayrıca, Kartaca'nın yerle bir edilmesi fikrindeyim) cümlesini eklemiştir.

Kartaca'ya karşı gösterdiği bu düşmanlığı Cato, Yunan kültürüne karşı da göstermiştir. Hiçbir faydası olmayan soy dediği Yunanlılarla, onların kültürünün Roma'ya girmesi ile ömrünün sonuna kadar mücadele etmiştir.

9 F. Leo, Geschichte der Römischen Literatur, S. 267.

10 F. Leo, aynı eser. s. 268

11 De agricultura 2, 7.

İ.Ö. 272 yılında Tarentum şehrinin zaptı üzerine Magna Graccia (Güney İtalya) tamamen. Roma hakimiyeti altına girdikten sonra Romalılar Yunanlılarla çok yakın ilişki kurmuşlardır. Tarentum'lu köle L. Livius Andronicus'un *Odyssea* tercümesi ve Yunanlı yazarları örnek alarak kaleme aldığı bir *tragedia* ve *comedia* eserinin sahneye konulması üzerine Yunan kültürü ile daha yakından ilgilenme imkânı bulmuşlardır. Aileler çocuklarının eğitimini Yunanlı kölelerin eline bırakıyorlardı. Romalı asiller Yunanca biliyorlardı; Roma senatosunda Yunan elçilerinin Yunanca konuşmasına izin veriliyordu, Roma devlet adamları Yunan şehirlerinde Yunanca nutuklar veriyorlardı. Bazı asil Romalılar Yunan ileri gelenleri ile Yunanca olarak mektuplaşıyorlardı. Romalı *comedia* yazarlarının Yunan devleti, ailesi, gelenekleri, dini ve *mythos*'u ile ilgili bilgileri Yunanca olarak vermesinden Roma halkının da Yunanca bildiği düşünülebilir. Yunan kültürüne karşı duyulan ilgi Romalı gençlerin tahsilini tamamlamak üzere ailelerince doğuya, Atina'ya veya diğer Yunan şehirlerine gönderilmesine, bunun gelenek halini almasına yol açmıştır. Roma asilleri savaşta giderken Yunanlı önderleri taklit ederek başarılarını anlatması için yanlarına şairler alıyorlardı. Bu davranışlar sayesinde Yunan kültürü Roma'da geniş ölçüde yayılma imkânı bulmuştur. Hatta bütün bunlar Augustus devri şairlerinden Horatius'a "*Graccia capta ferum victorem cepit et artes intulit agresti Latio* (=Mağlup Yunanistan vahşi galibini zaptetti ve kaba Latium'a sanatları getirdi), sözünü söylettirmiştir.

Fakat, her şeye rağmen Yunan kültürünün Roma'ya girmesi kolay olmamıştır. Yunan kültürünün Roma'ya girmesini isteyenler yanında buna karşı çıkanlar da vardır. Bunların başında Cato gelir, Yunan kültürünün Roma'ya girmesine taraftar olanların başında da P. Cornelius Scipio Aemilianus Africanus Minör Numantinus vardır. Cato, Scipio ile ve O'nun gibi Yunan kültürünün Roma'ya ılımlı bir şekilde girmesine taraftar olanlarla sert bir mücadeleye girişmiştir. Roma'ya Yunan kültürünün girmesini isteyen, fakat, Romalılık duygusu ile dopdolu olan bazı asil Romalılar Scipio'nun etrafında toplanmışlardır. Scipio'nun ailesinde millî duygu, çok eskiden beri Yunan hayatının incelikleri ile bağdaşmıştır. Yunan kültürüne ve o kültürün temsilcilerine çok değer veren Scipio, tıpkı babası¹² gibi geleneksel

12 Scipio, L. Aemilius Paulus Macedonicus'un oğludur. Aemilius Paulus, oğullarının eğitimi ile titiz bir şekilde ilgilenmiştir. Bir yandan geleneksel millî kültürle oğullarının eğitilmesini sağlarken diğer yandan da onların Yunan kültürünü tanımasını istemiştir. Bu amaçla oğullarına aralarında Yunanlı gramerci, ressam, heykeltıraş ve bir de filozofun bulunduğu hocalar tutmuş-

Roma eğitimini de ihmal etmemiştir, yalnız onu korumakla kalmamış, öğrenilmesine de yardımcı olmuştur. Kültür alanında olduğu gibi politik alanda da Roma'nın büyümesine hizmet etmiştir. Roma'nın kudretinin yüksek memurlarla senatonun ve halkın gücüne eşit ölçüde dayanmasını sağlamış, bu kuvvet dengesinin bozulmamasını arzu etmiştir. Yunanlı tarihçi Polybios'un naklettiğine göre (XXXII, 12, 9) Scipio Romalılardan çok farklı bir düşünceye sahiptir. Yunan kültürünü tam manası ile benimsemiş, Yunanlı zihniyete sahip olmuştur. Roma'ya Yunan kültürü ile birlikte hümanist görüşün girmesini de sağlamıştır.

Scipio ve çevresinin tutumu, eski Roma'nın bir numaralı temsilcisi olan muhafazakâr, Roma gençliğinin Yunan felsefesi ile değil, mos maiorum'a, geleneklere göre eğitilmesine taraftar olan Cato'yu harekete geçirmiştir. Bu amaçla gençliğin Yunan kültürünün tesirinde, kalarak âdet ve anelerinden uzak kalmasını önlemek için doğudan, Yunanistan'dan gelen her fikre karşı Roma'nın kapdarmı kapatmaya çalışmıştır. Hatta İ.Ö. 155 ydmda Atina'dan gelen elçiler heyetini senato kararı ile Roma'dan uzaklaştırmıştır. Çünkü bu heyetin işi Roma'da biraz uzamış ve aralarında bulunan Yunanlı fozof Kritolaos, Karneades ve Diogenes konferanslar vererek Romalılara kendi fikirlerini aşılamağa başlamışlardır. Gün geçtikçe bunları dinleyenlerin sayısının artması Cato'yu endişelendirmiş ve onları bir an önce Roma'dan uzaklaştırmaya çalışmış, bunu da başarmıştır.

Cato, Romalıları Yunanlılardan ve onların kültüründen uzak tutmaya çalışmıştır. Çünkü onlarda ahlâksızlıktan başka birşey görmez. Roma gençliğini Yunan kültürünün getireceği fenalıklardan korumak isteyen Cato'nun kendi öz oğlunu da¹³ bu kültürün fenalıklarından korumak isteyeceği tabiidir. Oğlunu Yunanlı eğitimcilerin eline bırakmamak, eğitimini Roma geleneklerine göre sağlamak amacı ile, oğluna ithaf ettiği, Ad Marcum Fuium adlı bir kitap yazmıştır. Kendi el yazısı ile ve büyük harflerle yazdığı bu kitap oğlunun ahlâkî ve meslekî eğitimi için gerekli bğileri ihtiva eder (içerir), felsefe hariç, tıp, hitabet, ziraat, harp sanatı ve hukuk bilgisi gibi konulara değinir. Ru bilgiler tamamen Cato'nun görgü ve pratik hayat tecrübelerine day-

tur. Makedonya seferinden dönerken harp ganimeti olarak sadece kıral Peisus'un kütüphanesini almış ve oğullarına hediye etmek üzere Roma'ya götürmüştür. Yunancayı kolayca konuşacak kadar öğrenmiş olan Paulus, Yunan kültürünü benimserken kendi geleneklerine bağlılıkta asla kusur etmemiş, şahsında her ikisini kaynaştırmayı bilmiştir.

13 oğlu Marcus 192 yılında doğmuştur.

nır. O, oğlunun ve aynı zamanda bütün Romalıların iyi ahlâklı, faziletli, sade yaşayışlı bir Romalı olmasını, kısaca VIR BONUS olmasını ister. Cato'ya göre vir bonus'un özelliklerinden biri hitabet sanatına vâkıf olması (iyi bilmesi) dır. İyi bir hatip vir bonus ve dicendi peritus yani söz söylemeyi bilen, karakter sahibi bir kimse olmalıdır. Cato'ya göre söz söylemeyi bilmek söz ustası olmak değil konuya hâkim olmaktır. O'nun "Rem tene, verba sequentur. (=konuya hâkim ol sözler kendiliğinden gelecektir.)"¹⁴ cümlesi bu düşüncesini açıkça göstermektedir.. Cato bu sözleri ile konuya değil de ifade tarzına büyük önem veren Yunan rhetofığıne karşı olduğunu ifade etmiş olur.

Vir Bonus'un yalnız söz söylemeyi bilen 'bir kişi olması yetmez, o aynı zamanda iyi bir çiftçi, colendi peritus olmalıdır. Cato'nun nazarında tarım aletleri parlayan.kimse iyi bir çiftçidir. Fakat, aletler temizlikten değil kullanılmaktan parlamalıdır. Cato çalışmaya çok önem verir. Bu konuda A .Gallius'ım¹⁵ naklettiği şu söz de meşhurdur "Nam vita humana prope uti ferrum est. Si exerceas conteritur, si non exerceas tamen rubigo interficit. Item homines exercende videmus centeri. Si nihil exerceas, inertia atque torpedo plus detrimenti facit quam exercitu. (=İhsan hayatı demire benzer, çahştınsan aşır çahştırmazsan budefa da pas onu mahveder; Aynı şekilde biz insanların da çalışma ile aşındığını görüyoruz; fakat, çalışmadığı takdirde atalet ve tembellik çalışmaktan daha çok zarar verir"¹⁶. Vir Bonus olmanın ikinci şartı olan çalışma fikri de gene Romalı görüşüdür.

Bu kitapta ziraatle ilgili dersler de verir. Bunların da Yunanlı yönü yoktur, Yunanlıların bu konuda yazdığı kitaplardan çok farklıdır. Buradaki bilgiler daha çok aile malının idaresi ile ilgilidir. "Büyük bir mülkü öv, küçüğünü idare et!" "Yarayabilecek olanı değil lüzumlu olanı satın al!" "Lüzumlu olmayan şey bîr meteliğe de olsa pahalıdır." "Servetinden bir miktar eksiltmek bir erkeğin değil, yardıma muhtaç bir kadının işidir." "Çiftçinin gözlerini muhteşem bir evdence iyi bir araziye tevcih etmesi (çevirmesi) daha iyidir." Nitekim Cato, bu düşüncesine sadık kalmış, arazi ile ilgilenmekten evini badana ettirmeyi bile düşünmemiştir. Cato ödünç vermenin de aleyhinedir, "Ödünç verdiğin şeyi kaybedersin" demekle verilen şeyin geri alınamayacağını işaret ediyor ve böylece ödünç vermemeyi tavsiye ediyor. Bu da Cato'

14 Gato, ad Filram.

15 A. Gellius, I.S. II asırsa yaşamış bir Romalı yazardır.

16 Cato, Carmen De Moribus

nun zihniyetine uygun bir görüştür, hümanist görüşle asla bağdaşamayacak bir görüştür. Yukarıda Cato'dan naklettiğimiz bu sözler O'nun Romalı ruhunu yansıtan sözlerdir.

Eserinde tıp alanına da değinen Cato, Yunanlıların bir tıp literatürü olduğunu bildiği halde ondan yararlanmayıp birtakım ev ilâçları tavsiye etmekle yetinir. Bu tutumu O'nun Yunanlılar ve Yunan kültürü karşısındaki düşüncesini gösterir. Romalı tarihçi Plinius'un naklettiği şu sözleri O'nun Yunan kültürü karşısında duyduğu endişeyi açıkça belirtmektedir: "Oğlum, yeri gelince sana şu Yunanlılardan, Atina'da bizzat gördüklerimden bahsedeceğim. Neden Edebiyatlarını tanımak, fakat benimsemek gerektiğini anlatacağım. Yunanlıların ıslah olmaz berbat bir soy olduğunu göstereceğim. Sözlerimi kehanet bil. Günün birinde bu adamlar bize bilgilerini verecek olurlarsa herşey mahvolacaktır. Hele aramıza hekimlerini gönderirlerse. Çünkü bu adamlar ilâçları ile hepimizi öldürmeye ahdetmişlerdir. Bunu da itimat (güven) kazanmak ve insanları kolayca öldürmek için ücretle yaparlar¹⁷.

Cato bütün hayatı boyunca prensiplerinden ayrılmamış, ömrü boyunca Yunan tesirine karşı durmağa çalışmış, fakat gene de Yunanlılara has bir iş yapmış, kitap yazmıştır. Ancak onlardan tamamen ayrı tarzda yazmış ve bunu da Roma gençliğinin eğitimini Yunanlıların eline bırakmamak için yapmıştır. Hem bu iş için de çalışma saatleri diye tercüme edebileceğimiz negotium'unu değil de otium'unu, yani askerlik, devlet işleri ve çiftçilikten artakalan boş vaktini kullanmıştır. Cato'ya göre insan iş hayatının değil boş zamanının da hesabını verebilmelidir. Bu düşünce ile Cato boş zamanlarını bomboş geçirmemiş, bir iş yapmış, kitap yazmış, böylece negotium'unda olduğu gibi otium'unda da Romalılara faydalı olmaya çalışmıştır. Ad M. Filium'dan başka ataların geleneklerinin sonraki nesiller için yaşamasını sağlamak amacıyla kaleme aldığı Cârmen de Maribus'u, ölümünden kısa bir süre önce kaleme aldığı nutuklarını, oğluna ve diğer şahıslara yazdığı mektupları ihtiva eden mektuplarını, ziraat alanında bilgiler veren Agricultura ve Romalılara tarihlerini kendi dilleri ile tanıtmak amacıyla yazdığı Origines'i bu amaçla yazmıştır.

Bir yandan dürüst bir Romalı olma yolunda yazılarıyla vatandaşlarına yararlı olmaya çalışırken diğer yandan da eskiyi örnek alarak ya-

17 Plinius, 29, 14.

şamak, mos maiorumdan ayrılmamak suretiyle vatandaşlarına örnek olmuştur. Yunan kültürünün Roma'ya girmesi taraftarı olan Scipio ve çevresine karşı giriştiği mücadelede yenilmiş gibi görünüyorsa da yabancı kültürün ürünlerinin Romalılık ruhu içinde, titizlikle seçilip alınmasında, Romalı ruhunun yabancı kültür karşısında bütün gücünü muhafaza etmesinde gösterdiği başarı O'nun tamamen yenilmemiş olduğunun delilidir.

Cato'nun hayatı ve davranışları aradan uzun çağlar geçmesine rağmen günümüzde, özellikle ileri yabancı kültürlerden yararlanmak zorunda olan toplumlar tarafından örnek ve ibret alınacak bir hayâttır. O asırlar öncesinden günümüz insanına ışık tutan ölmez bir insandır,